

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Галай Микола Павлович

УДК 94(477.84)

**ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ТА СТАВЛЕННЯ
ДО НЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ
(НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ВОЄВОДСТВА)**

07.00.01 – історія України

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Тернопіль – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Бармак Микола Валентинович,
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Сухий Олексій Миколайович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри новітньої історії України;

кандидат історичних наук, доцент
Райківський Ігор Ярославович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»,
завідувач кафедри історії України.

Захист відбудеться «19» березня 2013 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.04 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, ауд. 31).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий «15» лютого 2013 р.

В. о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради

І. П. Куций

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Дослідження проблем функціонування і трансформації системи освіти в Східній Галичині у 20–30-х роках ХХ ст., коли територія цього регіону входила до Польщі, є особливо актуальним. Серед питань на особливу увагу заслуговує проблема змісту й особливостей здійснення освітньої політики Другої Речі Посполитої в різних історичних реаліях і викликах часу, починаючи від відновлення Польської держави у листопаді 1918 р. і закінчуючи окупацією її нацистською Німеччиною у вересні 1939 р. Цю проблему варто розглядати крізь призму ставлення до неї української спільноти Східної Галичини, з урахуванням специфіки окремих адміністративно-територіальних одиниць, якими були воєводства, в т. ч. Тернопільське.

Вивчення освітньої політики Другої Речі Посполитої безпосередньо пов'язано з розкриттям особливостей боротьби української громадськості Східної Галичини за право навчання рідною мовою. Українська спільнота краю, усвідомлюючи небезпеку діяльності державної влади Польщі стосовно україномовної освіти, рішуче протистояла таким діям. Відповідно владні структури у відповідь на боротьбу українців за національну школу змінювали свою освітню політику в бік зростаючої полонізації.

Тернопільське воєводство мало, порівняно з сусідніми Львівським і Станіславівським воєводствами, деякі особливості. По-перше, це була прикордонна територія, де уряд Польщі здійснював політику національної асиміляції непольського населення. Її ключовими компонентами були протидія існуванню україномовної освіти в регіоні і посилення тиску на українські культурно-освітні товариства. По-друге, специфічною рисою цього воєводства була менша концентрація тут українського населення, ніж у Станіславівському воєводстві, але більша, ніж у Львівському. По-третє, на відміну від Львівського воєводства, освітня мережа Тернопільського воєводства не мала вищих навчальних закладів. По-четверте, сучасна історіографія проблеми не звертає належної уваги на питання функціонування і трансформації системи освіти в Тернопільському воєводстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є частиною науково-дослідної тематики кафедри історії України Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і виконане відповідно до наукового напрямку історичного факультету цього ж університету «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0111U009915).

Мета дослідження – проаналізувати освітню політику Другої Речі Посполитої і ставлення до неї української спільноти Східної Галичини (на прикладі Тернопільського воєводства).

Основні завдання, які необхідно вирішити у процесі дослідження вказаної наукової проблеми:

- розкрити організаційно-адміністративні особливості становлення системи освіти Другої Речі Посполитої у 20-х роках ХХ ст.;
- з'ясувати особливості політики Польської держави у сфері початкової освіти в 20-х роках ХХ ст. і показати реакцію на неї української громадськості;
- дослідити процес становлення середніх шкіл у Другій Речі Посполитій у 20-х роках ХХ ст. і боротьбу українських громадських об'єднань щодо захисту україномовної середньої освіти;
- висвітлити становлення середньої професійної освіти в Польщі у 20-х роках ХХ ст. і потреби української спільноти у цій сфері;
- проаналізувати освітню реформу 1932 р. та її подальше вдосконалення;
- простежити зміни в початковій освіті Польської держави у 30-х роках ХХ ст. та їх вплив на домагання україномовного навчання;
- визначити особливості захисту прав україномовних середніх навчальних закладів у контексті новацій системи середньої освіти Другої Речі Посполитої в 30-х роках ХХ ст.;
- охарактеризувати перетворення у системі середньої професійної освіти Польщі в 30-х роках ХХ ст. та їх критичне переосмислення українською спільнотою.

Об'єктом дослідження є адміністративно-територіальні, суспільно-політичні та культурно-освітні процеси, що відбувалися в Східній Галичині у 20–30-х роках ХХ ст.

Предмет дослідження – особливості освітньої політики Другої Речі Посполитої і ставлення до неї української спільноти Східної Галичини (на прикладі Тернопільського воєводства).

Хронологічні рамки дослідження визначені його тематичною спрямованістю і завданнями й охоплюють період від відновлення державної незалежності Польщі (листопад 1918 р.), становлення усіх сфер суспільно-політичного та культурно-освітнього життя молоді країни, включення до її складу Східної Галичини. Тернопільщина фактично увійшла до Другої Речі Посполитої влітку 1919 р., а в 1921 р. було створено Тернопільське воєводство. В 1923 р., згідно з рішенням Ради послів Ліги Націй, територія Тернопільщини офіційно опинилася в складі Польщі. Верхня межа дослідження – вересень 1939 р. – пов'язана з початком Другої світової війни, коли Другу Річ Посполиту окупували війська Німеччини, а західноукраїнські землі приєднані до СРСР.

Територіальні межі дослідження обмежуються поняттям «Східна Галичина», до якої належало і Тернопільське воєводство – географічний регіон, до складу якого згідно з адміністративно-територіальним поділом Другої Речі Посполитої входили Бережанський, Борщівський, Бродівський, Бучацький, Гусятинський (з 1925 р. – Копичинецький), Заліщицький, Збаразький, Зборівський, Золочівський, Кам'янецький, Перемишлянський, Підгаєцький, Радехівський, Скалатський, Тербовлянський, Тернопільський і Чортківський повіти. Вибір

територіальних меж зумовлюється особливістю історичного розвитку вказаного регіону та своєрідністю його культурно-освітнього становища.

Методологічна основа дослідження. Основоположними в дисертаційному дослідженні стали принципи діалектики наукового пізнання: об'єктивності, історизму, системності. Теоретичною основою наукового аналізу проблеми є теорія наукового пізнання світу. Дослідження здійснено на основі комплексного використання загальнонаукових і конкретно-наукових методів: аналізу та синтезу, дедукції та індукції, логічного й історичного, формального та змістовного, узагальнення та систематизації, історико-порівняльного.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що це перше дисертаційне дослідження, в якому концептуально, всебічно і ґрунтовно досліджено освітню політику Другої Речі Посполитої і ставлення до неї української спільноти Східної Галичини (на прикладі Тернопільського воєводства).

У дисертації комплексно проаналізовано й класифіковано історіографічний та джерелознавчий матеріал з досліджуваної проблематики, уведено в науковий обіг значну кількість важливих маловідомих і невідомих архівних документів, які дали можливість об'єктивно дослідити політику Другої Речі Посполитої у сфері початкової, середньої і середньої професійної освіти та розкрити боротьбу української громадськості Східної Галичини, зокрема Тернопільського воєводства, за свою національну школу.

Вперше проаналізовано такі сегменти мотивації освітньої політики Другої Речі Посполитої, як політико-ідеологічна діяльність щодо виховання громадян країни всіх національностей та етнічних груп у дусі польського націоналізму і патріотизму; гуманітарне забезпечення підготовки майбутніх кадрів для різних сфер життєдіяльності Польської держави загалом та її регіональних структур зокрема; соціальна структуризація населення «Східних кресів» з метою посилення польського етнонаціонального фактора на кордонах з радянською Україною.

У роботі комплексно висвітлено діяльність українських культурно-освітніх товариств Східної Галичини («Рідна школа», «Учительська громада», «Просвіта») у формуванні мережі українських приватних навчальних закладів, розкрито їх роль у розвитку україномовної освіти в Тернопільському воєводстві як важливого чинника формування національної свідомості українців.

На основі широкого кола архівних матеріалів досліджено розвиток системи освіти в Тернопільському воєводстві у контексті освітньої політики Польської держави міжвоєнного періоду.

Практичне значення одержаних результатів. Дисертаційна робота синтезує окремі аспекти з української та польської історії, а також містить матеріали, що безпосередньо стосуються історичного розвитку педагогічної освіти і науки, історії України. Результати дослідження можуть бути використані спеціалістами з вітчизняної історії ХХ ст. для підготовки

наукових статей і доповідей, дипломних і магістерських робіт, дисертацій з проблем культурно-освітнього розвитку західноукраїнських земель у міжвоєнний період, працівниками регіональних музеїв (зокрема, у створенні тематичних виставок «Гімназійна освіта на Тернопільщині 1919–1939 рр.», «Учительські семінарії Тернопільського воєводства у міжвоєнний період» та ін.). Окремі розділи дисертації можна використати при написанні узагальнюючих праць з історії Тернопільщини 1919–1939 рр., новітньої історії України та Польщі.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і матеріали дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри історії України, спільних засіданнях кафедр історії України і стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Міжнародних, Всеукраїнських та регіональних наукових, науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: III Міжнародній конференції молодих вчених HSS-2011 «Гуманітарні та соціальні науки» (м. Львів, 24–26 листопада 2011 р.), III Міжнародній науковій конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» (м. Рівне, 7–8 грудня 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Perspektywy rozwoju nauki we współczesnym świecie» («Перспективи розвитку науки в сучасному світі») (м. Краків, 28–31 березня 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України та світу (від найдавніших часів до сьогодення)» (м. Тернопіль, 20–21 квітня 2012 р.), V Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 23–24 грудня 2009 р.), VI Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 15 грудня 2010 р.), VII Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 15 грудня 2011 р.), III Регіональній науковій конференції «Актуальні питання історії України: Україна і світ» (м. Острог, 25 квітня 2012 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 13 наукових публікаціях, з них 7 – у фахових виданнях України, 6 – у матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (349 найменувань), додатків (8). Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, основний текст має 178 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет наукового пошуку, хронологічні рамки,

розкрито наукову новизну одержаних результатів, практичне значення дисертації, подано інформацію про апробацію результатів дослідження та його структуру.

У першому розділі **«Історіографічно-джерельні основи та методологічні засади дослідження»** проаналізовано стан розробки досліджуваної проблеми в українській історіографії, подано характеристику джерел та з'ясовано основні методологічні підходи висвітлення освітньої політики Другої Речі Посполитої та ставлення до неї української спільноти Східної Галичини (на прикладі Тернопільського воєводства).

Історіографічну базу стосовно досліджуваної проблеми поділено за тематичною ознакою на чотири групи. До першої зараховано праці з історії освіти в Східній Галичині міжвоєнного періоду. До другої групи включені дослідження соціально-економічного та політичного життя на західноукраїнських землях; до третьої – наукові праці, присвячені питанням польсько-українських взаємин у міжвоєнне двадцятиліття; до четвертої – дослідження, в яких розкрито участь українських культурно-освітніх товариств та організацій в розвитку системи освіти на західноукраїнських землях у 1918–1939 рр.

Серед наукових праць першої групи виділяємо дослідження Л. Алексієвець, І. Ворончака, Є. Громова, Т. Завгородньої, Б. Ступарика. Ці автори подають цілісну картину розвитку освітньої системи в українських воєводствах Польської держави у 1919–1939 рр. Вони детально аналізують становлення та функціонування окремих структурних елементів шкільної освіти в Східній Галичині міжвоєнного періоду, розкривають зміст та особливості правового регулювання державної освітньої політики, звертають значну увагу на польську націоналістичну політику в сфері освіти на західноукраїнських землях і боротьбу українців за навчання в школах рідною мовою, розкривають місце і роль українських культурно-освітніх товариств, інтелігенції у піднятті рівня освіченості населення та в боротьбі за україномовну освіту. Разом з тим акцентується чимала увага на дидактичних аспектах освіти в краї у вказаний період.

Відзначимо монографію Б. Ступарика «Шкільництво Галичини (1772–1939)», окремих розділ якої присвячений освіті на західноукраїнських землях у 20–30-і роки ХХ ст. Значний спектр інформації щодо функціонування системи освіти в Другій Речі Посполитій знаходимо у працях Т. Завгородньої «Теорія і практика навчання в Галичині: 1919–1939» і «Підготовка вчителів для української народної школи Галичини (1919–1939 роки)», в яких авторка на підставі значного масиву архівних матеріалів досліджує розвиток шкільної освіти в регіоні, звертаючи при цьому значну увагу на проблему боротьби за україномовну освіту в Польській державі міжвоєнного періоду.

Вагомим дослідженням є монографія І. Ворончака «Шкільництво на Борщівщині», в якій на підставі глибокого аналізу наявних архівних матеріалів та історичних праць розкрито процес формування і розвитку освітніх закладів у Борщівському повіті Тернопільського воєводства в

міжвоєнне двадцятиліття. Автор простежує загальнодержавні тенденції, що розгорталися в системі освіти, показує розбудову українських початкових і середніх навчальних закладів, участь в освітньому і виховному процесі українських і польських культурно-освітніх товариств та організацій.

Дослідження розвитку освіти в Східній Галичині міжвоєнного періоду доповнюють праці В. Яремчука та Л. Присташ, присвячені питанням правового регулювання україномовної освіти в краї у 1918–1939 рр., ролі освіти і школи в урядовій політиці національної асиміляції Польщі.

Вивчення освітньої політики Другої Речі Посполитої та її реалізації в Східній Галичині є актуальним і для польських дослідників, зокрема М. Бернацької, Я. Тарновського, К. Требятівського. Ці автори разом з аналізом політичного, соціально-економічного і культурного розвитку Польщі міжвоєнного періоду характеризують державну освітню політику, розкриваючи найважливіші проблеми освітньої галузі: матеріальне та кадрове забезпечення шкіл різних рівнів, диспропорція між міською і сільською освітою, становище шкіл з непольською мовою навчання тощо.

Друга група наукових праць охоплює дослідження, присвячені аналізу соціально-економічного та політичного життя на західноукраїнських землях, що входили до Польської держави у 1919–1939 рр. Вони важливі для розуміння умов, за яких формувалася шкільний устрій країни і проводилася освітня політика. Ця група представлена роботами Я. Грицака, В. Зиха, Н. Коростіль, О. Кузенко, П. Чорного, в яких детально охарактеризовані основні сфери розвитку Східної Галичини у зазначений період.

Серед наукових праць другої групи виділяються дослідження В. Зиха «Політико-економічні умови відродження українських господарських інституцій в Галичині у 1920–1939 роках» і Н. Коростіль «Зміни в економіці Східної Галичини в міжвоєнний період», що розкривають проблеми економічного розвитку й аналізують зміни у соціальній і господарській структурі регіону в міжвоєнний період. Детальну інформацію про соціально-економічне та політичне життя галицьких українців у новопосталій Польщі знаходимо також у розвідці О. Кузенко «Соціально-історичні умови розвитку українського шкільництва в Галичині кінця XIX – початку XX ст.». В ній авторка аналізує, крім іншого, соціально-політичні причини здійснення освітніх реформ у Другій Речі Посполитій, що спрямовувалися на асиміляцію національних меншин, в т. ч. українців.

Загалом дослідження другої групи дають нам можливість охарактеризувати економічні, соціальні та політичні умови здійснення державної освітньої політики, а також детально проаналізувати причини і характер проведення реформ в освіті у Польщі в 1918–1939 рр.

Третя група сформована з праць, які розкривають питання польсько-українських взаємин у міжвоєнний період, що охоплювали сферу культурних і соціальних зв'язків українського та

польського населення Другої Речі Посполитої. Вона об'єднує праці М. Гона, Л. Зашкільняка, С. Кресло, О. Юрчук, Л. Яцека, в яких аналізуються зв'язки польської та української інтелігенції у політичній, науковій та освітній сферах.

Питанням урядової політики стосовно української національної меншини в Польській державі у 20–30-х роках ХХ ст. присвячені дослідження П. Брицького «Українці на становищі національної меншини в Польщі, Румунії та Чехословаччині напередодні Другої світової війни», Н. Стоколос «Політика урядів міжвоєнної Польщі (1918–1939 рр.) щодо православної церкви й українців», А. Шваба «Національна політика II Речі Посполитої та еміграційні процеси на західноукраїнських землях». В них охарактеризовано принципові засади та риси офіційної політики Другої Речі Посполитої щодо національних меншин, зокрема й українців.

Різні аспекти польсько-українських взаємин міжвоєнного періоду висвітлюються у працях польських науковців У. Врублевської і Я. Томашевського. Автори розглядають питання державної доктрини стосовно національних меншин та її впровадження у життя, а також становища українців, гарантій культурних прав та їх захисту, реалізації задекларованих положень на практиці.

Загалом третя група наукових робіт подає доволі широку картину офіційної доктрини асиміляції українців і цілісну характеристику польсько-українських взаємин в освітній сфері у Польській державі міжвоєнного двадцятиліття.

Четверту групу досліджень становлять праці, які характеризують участь українських і польських культурно-освітніх товариств та організацій в розвитку освіти на західноукраїнських землях під час їх перебування у складі Другої Речі Посполитої. Цій темі присвячені наукові роботи О. Винничука, Д. Герцюка, О. Кавулич, І. Нагачевської, С. Пономаренко, А. Портнова, Л. Романовської, І. Романько, М. Семків та інших вчених. Автори аналізують боротьбу української громадськості за право на україномовне навчання в школах і визначають роль українських культурно-освітніх товариств в піднесенні рівня освіченості населення та відстоюванні національних прав українців в Польщі міжвоєнного періоду.

Аналізу діяльності в Східній Галичині українських молодіжних організацій та об'єднань і розкриттю їх ролі в піднесенні національної самосвідомості молоді присвячена праця Я. Яцківа «Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позаурочний час на західноукраїнських землях (1919–1939 рр.)».

Питання боротьби української галицької громадськості за україномовну освіту в Другій Речі Посполитій відображені у працях Б. Ступарика «Національна школа: витоки, становлення», «Боротьба за українську школу в Галичині на початку 30-х років ХХ ст.», «Діяльність «Рідної школи» в міжвоєнну добу», «Перший педагогічний конгрес у Львові», «Протишкільна акція у 1933–1934 роках», «Розвиток гімназійної освіти в Галичині», «Роль «Просвіти» в підвищенні

освітнього рівня населення Галичини», «Учнівське самоуправління як засіб громадянського виховання в школах Галичини на початку ХХ ст.».

Таким чином, здійснений аналіз історіографії дає підстави констатувати, що дослідження освітньої політики Другої Речі Посполитої і ставлення до неї української спільноти Східної Галичини має надзвичайну актуальність для сучасних науковців. Утім залишається недослідженим історичний аспект проблеми, а також питання особливостей реалізації освітньої політики в окремих регіонах Польщі, зокрема в Тернопільському воєводстві.

Всебічне дослідження проблем освітньої політики Другої Речі Посполитої і ставлення до неї української спільноти Східної Галичини (на прикладі Тернопільського воєводства) стало можливим завдяки використанню і критичному аналізу широкого кола документальних матеріалів, що склали основу джерельної бази роботи. Їх умовно можна поділити на чотири групи: нормативно-правові акти Польщі міжвоєнного періоду стосовно питань регулювання освіти; дані про динаміку системи освіти, вміщені у статистичних звітах; матеріали архівних фондів; тогочасна преса і публіцистика.

Першу групу становлять законодавчі акти Польської держави щодо регулювання освітньої сфери в 1918–1939 рр. Документи, які відносяться до цього комплексу джерел, можна умовно поділити за типом правових актів на конституції, декрети, закони і розпорядження. Якщо взяти до уваги їх зміст, то можна виокремити кілька підгруп за тематичним спрямуванням.

До першої підгрупи відносяться акти стосовно питань адміністративної структури системи освіти Польської держави міжвоєнного періоду. Другу підгрупу становлять правові документи про функціонування початкової, середньої та професійно-технічної освіти. Третю підгрупу формують документи, які стосуються діяльності закладів підготовки викладацьких і вчительських кадрів та їх матеріального забезпечення. У четверту підгрупу входять нормативно-правові акти щодо регулювання освіти національних меншин у Другій Речі Посполитій.

Правові документи Польщі міжвоєнного двадцятиліття стосовно освіти дають загалом широкий спектр інформації про освітню політику і детально окреслюють адміністративну структуру системи освіти в державі. Однак їх не можна розглядати окремо від архівних джерел, статистичних даних і матеріалів тогочасної преси, оскільки тільки такий підхід може дати можливість ґрунтовно дослідити проблему розвитку освітньої політики Польської держави у 1918–1939 рр.

Значний комплекс джерел становлять матеріали статистичних щорічників, які містять доволі цікавий підбір фактологічного матеріалу про динаміку системи освіти в Польщі міжвоєнного періоду, в т. ч. Львівського, Станіславівського і Тернопільського воєводств. Їх можна умовно поділити на три підгрупи.

До першої віднесемо статистичні щорічники за 1920–1930 рр., матеріали яких охоплюють широке коло інформації з питань кількості освітніх закладів початкового та середнього рівнів і вчительських семінарій у кожному воєводстві, зокрема й Тернопільському, динаміки їх кадрового забезпечення та учнівського контингенту тощо. В другу підгрупу входять малі статистичні щорічники за 1937–1939 рр., більш стислі у поданні показників, їх матеріали за 1930–1938 рр. дають винятково узагальнену статистику з проблем організації та функціонування системи освіти в Другій Речі Посполитій, звертаючи чималу увагу на статистику східних воєводств.

До третьої підгрупи статистичних матеріалів необхідно віднести створені на основі статистичних даних атласи «Польська республіка: Статистичний атлас за 1933 рік» та «Атлас України і суміжних країв» В. Кубійовича, а також статистичні збірки «Польський щорічник» за 1922 р. і «Статистичний щорічник польських міст» за 1930 р. Вони містять багатий статистичний матеріал, досліджений науковцями та перенесений на картографічну основу, що дає можливість детальніше вникнути у питання освітньої системи, зокрема простежити динаміку її розвитку, в Другій Речі Посполитій і порівняти становище освіти в різних регіонах країни, в т.ч. Тернопільському воєводстві.

Поєднання нормативно-правових актів і статистичних матеріалів дозволяє глибше розкрити проблему реалізації освітньої політики в межах окремих воєводств Польщі міжвоєнного періоду, але, на жаль, залишає осторонь питання створення та діяльності окремих навчальних закладів у міській і сільській місцевостях.

Вивчити проблему діяльності окремих навчальних закладів на місцях стало можливим завдяки використанню широкого кола документів з архівних зібрань, що становлять третю групу джерел дисертаційного дослідження. Передусім вони представлені матеріалами Центрального державного історичного архіву України (ЦДІАУ) у м. Львові і Державного архіву Тернопільської області (ДАТО).

Усі архівні матеріали за тематичним спрямуванням умовно можна поділити на кілька підгруп. До першої підгрупи відносимо інформацію стосовно організації початкової освіти в Тернопільському воєводстві, зокрема матеріали фонду 179 «Кураторія Львівського шкільного округу» ЦДІАУ у м. Львові, серед яких чільне місце займають урядові розпорядження та справи про зміну мови навчання у початкових школах кураторії Львівського шкільного округу, що детально ілюструють процес ліквідації україномовної початкової освіти в зазначеному воєводстві упродовж 20–30-х років ХХ ст.

До цієї підгрупи відносимо й матеріали фондів ДАТО: 194 – «Тернопільська шкільна рада», 52 – «Тернопільський шкільний інспекторат», 196 – «Скалатська повітова шкільна рада», 415 – «Шкільний інспекторат у Чорткові», представлені звітами про відбудову початкових шкіл у

повоєнний час, циркулярами кураторії Львівського шкільного округу щодо організації діяльності навчальних закладів на місцях, звітами шкільних інспекторів, списками шкіл і вчителів повітів, звітами про співвідношення шкіл з польською і українською мовами навчання, зверненнями батьків за введення української мови навчання у школах, судовими справами з питань організації початкової освіти й ін. Вони дають можливість проаналізувати розвиток початкової освіти в Тернопільському воєводстві у міжвоєнний період, дослідити боротьбу батьків-українців за рідну мову навчання у початкових школах, розкрити специфіку освітньої діяльності кураторії Львівського шкільного округу та повітових шкільних інспекторів стосовно місцевих шкіл.

Другу підгрупу становлять матеріали про функціонування окремих середніх загальноосвітніх закладів у Тернопільському воєводстві. До них відносимо передусім інформацію фонду 206 «Українське педагогічне товариство «Рідна школа» ЦДІАУ у м. Львові, що містить дані про кількість шкіл, звіти про роботу цього товариства, про стан і діяльність окремих шкіл, проведення вчительських конференцій, листування з органами влади стосовно відкриття курсів і шкіл, а також про становище української школи у Польщі загалом. Використання вказаних документів дозволило охарактеризувати місце україномовних середніх навчальних закладів у системі середньої освіти Польської держави і розкрити роль Українського педагогічного товариства «Рідна школа» в боротьбі за україномовну освіту.

До цієї ж підгрупи відносимо матеріали фондів ДАТО: 432 – «Державна гімназія в Тереховлі», 38 – «Тернопільська державна друга чоловіча гімназія ім. Ю. Словацького», 407 – «Державна гімназія з українською мовою навчання у місті Тернополі», 459 – «Місійний інститут отців Василіян імені Йосафата в місті Бучачі», 406 – «Жіноча гімназія ім. М. Конопницької та С. Ленкевичової в Тернополі», 41 – «Тернопільська державна жіноча гімназія ім. Ю. Пілсудського», 53 – «Тернопільська перша державна гімназія ім. В. Поля», 396 – «Державна гімназія в Заліщиках», 456 – «Приватна міська змішана гімназія в Підгайцях», 138 – «Приватна гімназія педагогічного товариства «Рідна школа», 414 – «Державна гімназія ім. Ю. Словацького в Чорткові», 433 – «Державна гімназія ім. Г. Сенкевича в Збаражі», 398 – «Державна гімназія в Бучачі», 39 – «Третя державна гімназія ім. М. Коперніка в Тернополі», 399 – «Державна гімназія в Бережанах». Вони представлені атестатами зрілості випускників, шкільними свідоцтвами, списками учнів і вчителів, звітами дирекцій гімназій, зразками екзаменаційних робіт учнів, протоколами вступних іспитів та ін. Комплексний аналіз цих матеріалів дозволяє всебічно дослідити організацію навчального процесу в середніх навчальних закладах Тернопільського воєводства.

До третьої підгрупи належать документи стосовно педагогічних навчальних закладів, їх діяльності та реорганізації у Тернопільському воєводстві. Вони представлені матеріалами фондів

ДАТО: 417 – «Приватна жіноча учительська семінарія Громадського комітету в Тернополі», 408 – «Приватна учительська жіноча семінарія Товариства народної школи в Тернополі», 418 – «Державний педагогічний ліцей в Тернополі», 409 – «Державна чоловіча учительська семінарія ім. Г. Сенкевича в Тернополі», 412 – «Державна жіноча учительська семінарія в Бережанах», 397 – «Державна чоловіча учительська семінарія в Заліщиках», 395 – «Державна учительська семінарія ім. Ю. Словацького в Чорткові» і включають класні журнали, звіти дирекцій, збірки документів, які подавалися при вступі в учительські семінарії, протоколи педагогічних рад, копії дипломів випускників тощо. Дослідження цих документів дозволило проаналізувати становище і розвиток педагогічних навчальних закладів у вказаному воєводстві в 1919–1939 рр.

Четверту підгрупу становлять матеріали про становище професійної освіти в Тернопільському воєводстві. Це документи фонду 179 «Кураторія Львівського шкільного округу» ЦДІАУ у м. Львові, які представлені звітами і довідками про окремі школи, статистичними даними про діяльність професійних шкіл у Львівському шкільному окрузі, статутами окремих навчальних закладів тощо. Вони розкривають особливості розвитку професійних навчальних закладів на теренах зазначеного воєводства.

До цієї ж підгрупи відносимо матеріали фондів ДАТО: 439 – «Господарська семінарія в Язлівці» та 42 – «Тернопільська торгівельна гімназія», документальні збірки яких включають класні журнали, свідоцтва учнів, звіти дирекцій навчальних закладів, протоколи вступних випробувань та іспитів на атестат зрілості, залікові книжки учнів, копії дипломів випускників, вступні документи учнів, особові справи вчителів, листування з кураторією Львівського шкільного округу стосовно організаційних і навчально-виховних питань й ін. Хоча ці документи дають можливість простежити загальні риси діяльності окремих професійних шкіл у Тернопільському воєводстві, брак архівних матеріалів щодо діяльності в цьому регіоні інших таких шкіл, яких згідно з офіційними даними було більше десяти, унеможливує, на жаль, комплексну оцінку розвитку професійної освіти в межах воєводства.

Загалом широке коло використаних архівних матеріалів при написанні дисертаційної роботи дало змогу глибше проаналізувати розвиток системи освіти і школи в Тернопільському воєводстві у контексті освітньої політики Другої Речі Посполитої. Разом з тим варто зауважити, що архівні матеріали доволі часто мають фрагментарний характер. Тому надзвичайно важливим для всебічного аналізу проблеми дослідження стало залучення четвертої групи джерел, представленої публікаціями преси 20–30-х років ХХ ст., що безпосередньо стосувались питань освітньої політики Польщі міжвоєнного періоду та її реалізації у Львівському, Станіславівському і Тернопільському воєводствах.

Тематично четверту групу джерел можна поділити на кілька підгруп. До першої варто віднести публікації освітньо-виховного спрямування, які стосуються питань розумового,

фізичного, морального та національного виховання молоді. Другу підгрупу становлять статті, що розкривають асиміляційну політику Польської держави стосовно українців та україномовної освіти і боротьбу української громадськості за національну школу та рідну мову. В третю підгрупу входять публікації, присвячені середній професійній освіті. Четверта підгрупа представлена статтями польських періодичних видань міжвоєнного періоду, зокрема газети «Przegląd pedagogiczny», які характеризують ставлення польських владних структур і громадськості до проблеми розвитку системи освіти в Другій Речі Посполитій.

Залучення широкого кола публікацій преси дало можливість детальніше дослідити освітню політику Польської держави в 1918–1939 рр. та її реальне втілення на західноукраїнських землях, розкрити асиміляційний зміст цієї політики щодо україномовної освіти, проаналізувати громадський резонанс законодавчих інновацій у сфері освіти.

Використання усього комплексу наявних джерел, представленого нормативно-правовими і директивними актами, статистичними матеріалами, архівними документами та публікаціями преси, що стосувалися питань функціонування системи освіти, дало змогу комплексно, всебічно та об'єктивно дослідити проблему розвитку освітньої політики Другої Речі Посполитої та її реалізації в Тернопільському воєводстві.

Застосування широкої методологічної основи дослідження забезпечує досягнення поставленої наукової мети, дає можливість ґрунтовно проаналізувати проблему, розширити фактологічну та аналітичну складові дослідницького пошуку. На нашу думку, застосування різних сучасних методологічних підходів дозволяє максимально уникнути суб'єктивних оцінок і забезпечує наукову достовірність результатів дослідження, доповнює фактографічним матеріалом задекларовану проблематику.

У другому розділі **«Становлення польської системи освіти і боротьба української громадськості за національну школу у 20-х роках ХХ ст.»** висвітлено процес організаційного становлення системи освіти в Другій Речі Посполитій у зазначений період та її особливості на теренах Східної Галичини, зокрема в Тернопільському воєводстві, відображено розгортання урядової політики ліквідації україномовних шкіл в краї і спротив цьому процесу з боку української громадськості.

Становлення системи освіти в Польщі після закінчення Першої світової війни відбувалось у складних умовах. Відчувалися значні матеріальні проблеми шкіл і гостра нестача кваліфікованих педагогічних кадрів. За таких умов одним з перших кроків новопосталої Польської держави в сфері освітньої політики стало формування чіткої адміністративної структури керування системою освіти – як в межах окремого воєводства, так і всієї країни. Це дало можливість уніфікувати регулювання освітньої сфери розрізнених земель молодого держави. Вдалі перші кроки у цій сфері забезпечили подальший стрімкий розвиток системи освіти в Польщі міжвоєнного періоду.

Надскладною проблемою в Другій Речі Посполитій був чималий відсоток неписьменних громадян. Для зменшення та подолання неписьменності і поширення освіти серед усіх верств суспільства в 1919 р. прийнято закон «Про шкільний обов'язок», який зобов'язував дітей віком від 7 до 14 років відвідувати школу та визначав покарання для батьків, котрі протидіяли виконанню цього положення.

Однією із злободених проблем було відновлення зруйнованих під час війни початкових шкіл. Для її вирішення держава звернулася за допомогою в утриманні цих навчальних закладів до місцевих громад.

Серед важливих проблем системи освіти у відновленій Польщі була нестача кваліфікованих шкільних педагогів. Чимало вчителів були мобілізовані упродовж 1914–1918 рр. в діючу армію та загинули чи стали інвалідами. У кінці 20-х років ХХ ст. у початковій освіті Польської держави, в т. ч. у Тернопільському воєводстві, працювали чимало вчителів, котрі не мали належної кваліфікації. З метою вирішення проблеми влада вирішила створити п'ятирічні вчительські семінарії, які мали би за короткий термін підготувати фахове кадрове поповнення для шкіл.

Значні проблеми були в середній і професійно-технічній освіті. Вона передусім не мала належного нормативно-правового регулювання. У Східній Галичині впродовж 1919–1932 рр. ця освітня сфера регулювалася переважно законодавчими нормами австрійських часів, а зміни, що вводилися, стосувались, як правило, змісту навчання. Суттєвою проблемою у функціонуванні системи професійно-технічних навчальних закладів було існування складної розгалуженої мережі з десятків видів професійних шкіл, кожна з яких мала особливі умови вступу і діяльності.

За таких умов владні кола Другої Речі Посполитої, після рішення Ради послів держав Антанти про остаточне включення до її складу Східної Галичини, вирішили повести наступ на українські навчальні заклади в краї. Уведені згідно з законом від 1924 р. двомовні (утраквістичні) школи фактично стали знаряддям ліквідації україномовної освіти. У відповідь українська громадськість розгорнула активну боротьбу за національну школу і рідну мову. Щороку десятки батьків-українців підписували і спрямовували звернення в державні структури за введення української мови навчання у кожній школі, яку відвідували їхні діти, а українські культурно-освітні товариства та організації боролися за справедливість у вирішенні мовних питань там, де рішення влади мали незаконний характер. У цій боротьбі вагому роль відіграло Українське педагогічне товариство «Рідна школа». Воно опікувалось приватними україномовними навчальними закладами, надавало правову допомогу населенню стосовно організації збору звернень за зміну мови навчання у школах, відстоювало на сторінках часопису «Рідна школа» право українців на навчання рідною мовою тощо.

Хоча перші роки становлення молодої Польської держави показали бажання і можливість влади вирішувати дуже складні проблеми реформування системи освіти в країні, проте значна

частина питань розвитку цієї системи на практиці або взагалі не вирішувалася, або вирішувалася надто повільно. Незважаючи на введення у 1919 р. загальнообов'язкового семирічного навчання, воно не було повністю реалізоване упродовж наступного десятиліття. Крім того, відчувався значний контраст між освітньою ситуацією в містах і селах. На практиці міська молодь мала кращі можливості для вступу в середні школи. Дітей селян і робітників було менше 14% серед учнів таких шкіл, тоді як ці соціальні версти становили 80% тогочасного населення Польщі.

Попри значні труднощі, що існували у відновленій Польській державі, загалом можна говорити про позитивні зміни в освітній сфері країни. Першим і найважливішим здобутком Другої Речі Посполитої стало формування цілісної системи шкільної освіти, що дало змогу підвищити освітній рівень суспільства.

У третьому розділі **«Ставлення української громадськості до змін в освітній системі Другої Речі Посполитої у 30-х роках ХХ ст.»** розкрито процес трансформації системи освіти Польської держави у вказаний період, охарактеризовано особливості освітніх інновацій в Східній Галичині, передусім у Тернопільському воєводстві, досліджено участь української громадськості в боротьбі за україномовну освіту та рідну мову.

11 березня 1932 р. в Польщі був прийнятий закон «Про організацію системи освіти». Положення цього нормативно-правового акта скеровувалися на системне реформування шкільної освіти і визначали її структуру на найближчий період. До позитивних результатів освітньої реформи, що почалася з уведенням в дію вказаного закону, варто віднести чітке визначення адміністративної структури управління освітою та окреслення правового регулювання середньої і професійно-технічної освіти, чого не вистачало у попередні роки. Важливою інновацією стало правове врегулювання діяльності приватних освітніх закладів різних видів і рівнів, що визначалося також прийнятим 11 березня 1932 р. законом «Про приватні школи та наукові і виховні заклади».

Однак освітня реформа мала чимало негативних результатів. По-перше, вона поглибила диспропорцію між існуючими початковими школами у міській та сільській місцевостях. По-друге, уведена чотирирічна гімназія як заклад середньої освіти ставала більш недоступною для сільських дітей, оскільки тепер вимагалось від вступників у неї закінчення щонайменше 6 класу початкової школи. Зауважимо, що в сільській місцевості переважали початкові школи нижчого рівня організації (одно- та чотирикласні). По-третє, запроваджені законом загальноосвітні та професійні ліцеї були для молоді «вибором без вибору», що, зазвичай, базувалося на близькості навчального закладу до місця проживання.

Значні проблеми відчувалися у системі україномовної освіти. Як і в попереднє десятиліття, продовжувався процес ліквідації україномовних початкових шкіл у Східній Галичині, в т. ч. у

Тернопільському воєводстві, та перетворення їх на двомовні (утраквістичні) та польськомовні. З новою силою продовжилася боротьба української громадськості за україномовну освіту, в якій активну участь брали «Рідна школа», «Просвіта», УНДО та інші громадські і політичні сили. Та, попри це, акції щодо збору звернень батьків за введення української мови навчання у школах в завершувалися 30-х роках ХХ ст. численними відмовами органів влади у задоволенні права на україномовне навчання.

Інновації у сфері середньої освіти спричинили зменшення кількості української молоді, котра могла отримати до неї доступ. Разом з тим реформування приватних навчальних закладів призвело до скорочення кількості україномовних приватних шкіл та обмеження їх прав. Цим польською владою програмувалося зменшення української освіченої та свідомої громадськості в недалекому майбутньому.

Значним ударом для українців стала ліквідація останніх українських приватних педагогічних навчальних закладів – учительських семінарій. Це означало, що існуюча система україномовної освіти ризикувала залишитися без кваліфікованих вчителів-українців. Доповнювалась така освітня політика влади посиленням тиску на українських педагогів. Якщо у 20-х роках ХХ ст. державна політика Польщі стосовно вчителів-українців зводилася до розпорошення їх у школах на етнічних польських землях, то в наступне десятиліття вона характеризувалася протидією у працевлаштуванні.

Незважаючи на посилення тиску на україномовну освіту й українських педагогів, у 30-х роках ХХ ст. українська громадськість чинила гідний спротив діям польської влади. Вона координувала акції стосовно збору звернень за українську мову навчання у початкових школах, фінансово підтримувала приватні українські навчальні заклади різних видів і рівнів, допомагала талановитій українській молоді у здобутті середньої та професійної освіти, відстоювала права українців на національну школу.

У **Висновках** узагальнено результати дослідження та сформульовано основні його положення, що виносяться на захист.

Повоєнні роки для освітньої системи Другої Речі Посполитої були дуже складними. З одного боку, зруйнована війною молода держава вимагала цілковитої відбудови. З іншого – відразу після завершення Першої світової війни Польща втягнулась у військові конфлікти з українцями (1918–1919 рр.) і більшовиками (1919–1920 рр.), що спричинило значні матеріальні і людські втрати для країни. Зазначені фактори не дали можливості владі у перші післявоєнні роки звернути належну увагу на проблеми розбудови системи освіти.

Перші заходи державної освітньої політики мали прогресивний характер. У 1919 р. прийнято закони «Про шкільний обов'язок», що мав за мету підвищити рівень освіченості населення, і «Про навчання вчителів», який повинен був сприяти забезпеченню системи освіти необхідними

педагогічними кадрами, котрих катастрофічно не вистачало. В цей період відбувається формування системи управління освітою країни. Як найвищий орган освітньої влади створено і почало діяти міністерство віросповідань і народної освіти. Йому підпорядковувалися куратори шкільних округів, які керували кураторіями; їм відповідно – шкільні інспектори, котрі очолювали повітові шкільні ради. Можна стверджувати, що створена організаційна та управлінська система сприяла уніфікації освіти Польщі.

Говорячи про особливості освітньої політики Другої Речі Посполитої крізь призму специфіки Східної Галичини, зокрема Тернопільського воєводства, варто відзначити, що населення краю у період відродження Польської держави мало низький освітній рівень. Суспільство часто не розуміло потреби у навчанні і не мало стимулів до нього. Тільки уведення загальнообов'язкового семирічного шкільного навчання дозволило частково вирішити проблему підняття рівня освіченості населення.

Політика влади Польської держави щодо українців мала асиміляційний характер. Важливою подією в цьому процесі необхідно вважати 31 липня 1924 р., коли ухвалено закон «Про мови», і закон, що змінював деякі положення про організацію системи освіти, які утискали права української мови як засобу навчання та спілкування. З цього моменту починається процес масової ліквідації україномовних шкіл і перетворення їх на двомовні (утраквістичні) і польськомовні. Норми закону хоч і передбачали можливість функціонування шкіл з українською мовою навчання, однак адміністративні перепони, зловживання і фальшування владних інституцій реально вели систему освіти до витіснення української мови з навчальних закладів.

За таких умов українська громадськість Східної Галичини об'єднала свої зусилля в боротьбі за національну школу і рідну мову. Культурно-освітні товариства українців на чолі з «Рідною школою» за підтримки УНДО й інших громадсько-політичних сил і Греко-католицької церкви організували на місцях збір звернень у владні структури за введення української мови навчання в початкових школах, фінансово та організаційно підтримували приватні українські навчальні заклади і талановиту українську шкільну молодь. Зауважимо, що єдиним осередком національного і патріотичного виховання підростаючого покоління в умовах полонізації були приватні українські освітні заклади.

У 1932 р. започатковано освітню реформу, що мала вирішити проблеми системи освіти, окреслені в 20-х роках ХХ ст. Вона визначила організаційну структуру системи освіти в Польщі, включивши до неї поняття «дошкільна освіта» і «дошкільні навчальні заклади», поділивши початкові школи на організаційні рівні, ліквідувавши восьмирічні гімназії та запровадивши замість них чотирирічні гімназії і дворічні загальноосвітні й трирічні професійні ліцеї. Важливою інновацією в системі освіти Другої Речі Посполитої стало створення трирічних педагогічних ліцеїв, що замінили колишні п'ятирічні учительські семінарії. Під прикриттям відстоювання

інтересів широких верств суспільства освітня реформа наперед програмувала для українців нові проблеми: зменшення кількості молоді, що могла навчатись у середніх навчальних закладах, через підвищення мінімального рівня початкової освіти, необхідного для вступу в ці заклади; ліквідація приватних українських педагогічних освітніх закладів; зменшення кількості українських приватних шкіл.

Із запровадженням освітньої реформи 1932 р. боротьба української громадськості за україномовну освіту розгорілася з новою силою. За сприяння товариств «Рідна школа», «Учительська громада» і «Просвіта», УНДО й інших українських громадських і політичних об'єднань вона координувала збір звернень за впровадження української мови навчання у місцевих школах, матеріально підтримувала існування приватної україномовної освіти, відстоювала на політичній арені право українців на навчання рідною мовою.

На противагу українським культурно-освітнім організаціям у Східній Галичині широку просвітницьку роботу серед населення регіону проводило польське «Товариство народної школи». Воно намагалося перешкоджати українським домаганням на можливість розвитку національної культури, традицій і мови, за підтримки органів державної влади опікувалося розвитком системи приватних польськомовних навчальних закладів, пропагувало польську культуру й освіту.

Аналіз стану освіти в Польській державі міжвоєнного часу дає підстави виокремити два періоду її розвитку. Перший охоплює 1918–1932 рр. і для нього характерні: стрімкий розвиток мережі початкових шкіл, навчання в яких було загальнообов'язковим; функціонування восьмирічних гімназій як основного типу середніх шкіл і п'ятирічних учительських семінарій як закладів підготовки учителів; відсутність належного зв'язку між окремими ланками освітньої структури. Серед характерних рис другого періоду, що обіймає 1932–1939 рр., варто відзначити: диференціювання початкових шкіл за рівнем організації; поступова ліквідація восьмирічних гімназій і п'ятирічних учительських семінарій і створення замість них чотирирічних гімназій, загальноосвітніх і професійних ліцеїв; визначення чіткої структури професійно-технічної освіти; унормування діяльності приватних навчальних закладів; структурні рівні системи освіти жорстко пов'язані між собою. В обох періодах виділялися середні навчальні заклади як середовище формування інтелігенції країни.

Функціонування системи освіти в Тернопільському воєводстві відповідало реаліям Польської держави міжвоєнного часу, а більшість її характерних рис були подібними до освітніх реалій сусідніх воєводств – Львівського та Станіславівського, що зумовлювалися єдиною адміністративною політикою в сфері освіти на цих територіях, які входили Львівського шкільного округу.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях автора:

I. Статті у фахових виданнях

1. Галай М. Польська система підготовки вчителів у 1918–1932 роках / М. Галай // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2011. – Вип. 31. – С. 281–286.
2. Галай М. Українське середнє шкільництво у 1932–1939 роках в контексті освітньої політики другої Речі Посполитої / М. Галай // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2011. – Вип. 22. – С. 78–81.
3. Галай М. Становлення та розвиток шкільництва в Тернопільському повіті у контексті освітньої політики Другої Речі Посполитої: 1919–1932 роки / М. Галай // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – 2011. – Вип. 1. – С. 115–118.
4. Галай М. Польська гімназійна освіта у 1918–1932 роках / М. Галай // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – 2011. – Вип. 2. – С. 214–220.
5. Галай М. Реформування системи освіти Другої Речі Посполитої на початку 30-х років ХХ століття / М. Галай // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – 2012. – Вип. 1. – С. 100–105.
6. Галай М. Освітня політика Другої Речі Посполитої в сфері початкової освіти у 1932–1939 роках (за матеріалами Тернопільського воєводства) / М. Галай // Гуманітарний журнал. – 2012. – Вип. 2–3. – С. 135–144.
7. Галай М. Система підготовки вчителів Другої Речі Посполитої у 1932 – 1939 роках / М. Галай // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 60 (№5). – С. 245–251.

II. Матеріали міжнародних і всеукраїнських конференцій

8. Галай М. Розвиток системи освіти в Другій Речі Посполитій у 1918–1939 роках / М. Галай // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали V Всеукраїнської наукової конференції. Ч. II: суспільствознавство, географія, фізика, математика, інформатика, техніка, біологія, хімія, фізичне виховання. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 33–36.
9. Галай М. Становлення освітньої системи Другої Речі Посполитої / М. Галай // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції. Ч. I: педагогіка, психологія, суспільствознавство, мовознавство. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – С. 115–118.
10. Галай М. Політика Другої Речі Посполитої в галузі середньої технічної освіти у 1919–1939 роках / М. Галай // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С. 119–122.

11. Галай М. Адміністрування шкільництва Тернопільського воєводства в системі управління освітньою галуззю Другої Речі Посполитої періоду 1919–1939 років / М. Галай // Гуманітарні та соціальні науки: матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених HSS-2011. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – С. 38–42.
12. Галай М. Розвиток професійно-технічного шкільництва Другої Речі Посполитої у 1918–1932 роках (за матеріалами Тернопільського воєводства) / М. Галай // *Materialy miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji Perspektywy rozwoju nauki we wspolczesnym swiecie* (29.03.2012 – 31.03.2012). – Krakow: Sp. z o. o. «Diamond trading tour», 2012. – S. 50–53.
13. Галай М. Розгортання політики утравкізації шкільництва Другої Речі Посполитої в середині 20-х років XX століття / М. Галай // *Актуальні питання історії України. Україна і світ: збірник матеріалів Третьої регіональної наукової конференції*. – Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. – Вип. 2. – С. 208–216.

АНОТАЦІЯ

Галай М. П. Освітня політика Другої Речі Посполитої та ставлення до неї української спільноти Східної Галичини (на прикладі Тернопільського воєводства). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2013.

У дисертації здійснено комплексне дослідження освітньої політики Другої Речі Посполитої і ставлення до неї української спільноти Східної Галичини крізь призму функціонування і трансформації системи освіти в Тернопільському воєводстві. Основну увагу приділено аналізу боротьби української громадськості краю за національну школу. Розкрито організаційно-адміністративні особливості становлення системи освіти Другої Речі Посполитої в 20-х роках XX ст.; з'ясовано особливості політики Польщі щодо початкової освіти; досліджено державницькі пріоритети польського уряду в системі середніх освітніх закладів; охарактеризовано становлення середньої професійної освіти та системи підготовки учительських кадрів в країні; проаналізовано освітню реформу 1932 р. та її подальше вдосконалення; простежено ставлення української спільноти Східної Галичини, зокрема Тернопільського воєводства, до освітньої політики Другої Речі Посполитої. На основі критично проаналізованих джерельних та історіографічних матеріалів досліджено місце і роль українських культурно-освітніх товариств та організацій Східної Галичини, передусім Тернопільського воєводства, у захисті україномовної освіти.

Ключові слова: освітня політика, Східна Галичина, Тернопільське воєводство, Українське педагогічне товариство «Рідна школа», утравкістична школа, шкільний плебісцит.

АННОТАЦИЯ

Галай М. П. Политика Второй Речи Посполитой в сфере образования и отношение к ней украинского сообщества Восточной Галиции (на примере Тернопольского воеводства). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2013.

В диссертации осуществлено комплексное исследование политики Второй Речи Посполитой в сфере образования и отношение к ней украинского сообщества Восточной Галиции сквозь призму функционирования и трансформации системы образования в Тернопольском воеводстве. Основное внимание уделено анализу борьбы украинской общественности края за национальную школу. Раскрыты организационно-административные особенности становления системы образования Второй Речи Посполитой в 20-е годы XX в.; выяснены особенности политики Польши относительно начального образования; исследованы государственные приоритеты польского правительства в системе средних образовательных учреждений; охарактеризовано становление среднего профессионального образования и системы подготовки учительских кадров; проанализировано образовательную реформу 1932 г. и ее дальнейшее совершенствование; показано отношение украинского общества Восточной Галиции, в частности Тернопольского воеводства, к образовательной политике Второй Речи Посполитой. На основе критически проанализированных документальных источников и историографических материалов исследованы место и роль украинских культурно-образовательных обществ и организаций Восточной Галиции, в частности Тернопольского воеводства, в защите украинскоязычного образования.

Ключевые слова: образовательная политика, Восточная Галиция, Тернопольское воеводство, Украинское педагогическое общество «Родная школа», утраквистическая школа, школьный плебисцит.

SUMMARY

Galai M. P. Education policy of Second Polish Republic and the attitude of Eastern Galicia Ukrainian community towards it (based on Ternopil province). – Manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Historical Sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, 2013.

This is the first conceptual, detailed and thorough study of the education policy of the Second Polish Republic and the attitude of Eastern Galicia Ukrainian community towards it (based on Ternopil province).

Historiographical and source material on the problem under investigation is fully analyzed and classified; a considerable quantity of unfamiliar and unknown archival documents which made it possible to examine impartially the policy of the Second Polish Republic in the sphere of primary, secondary and secondary professional education, and to divulge the struggle of Eastern Galicia Ukrainian community, and Ternopil province in particular, for the national school, are put into scientific practice in this thesis.

The writer of this thesis has analyzed for the first time such constituent segments of the motivation of the education policy of the Second Polish Republic, as: political and ideological activity aimed at educating Polish citizens of all nationalities and ethnic groups in the spirit of Polish nationalism; humanitarian support of the training of future professionals in different spheres of life of Polish state in general, and its regional structures in particular; social structuring of the “Eastern kresses” population for the purpose of strengthening of Polish ethnic national factor on the borders with Soviet Ukraine.

A complex research of the education policy of the Second Polish Republic and the attitude of Eastern Galicia Ukrainian community towards it in the light of functioning and transformation of the education system of Ternopil province beginning in 1918 and up to 1939 is carried out in this thesis. The main attention is paid to the struggle of the Ukrainian community of this land for the national school. Organizational and administrative features of the education system of the Second Polish Republic in the 20th years of the XX century are disclosed; the peculiarities of Polish policy concerning primary education are elucidated; the state priorities of Poland in the system of secondary educational establishments are investigated; the formation of secondary professional education and the system of teachers training is characterized; the education reform of 1932 and its further development is analyzed; the attitude of Eastern Galicia Ukrainian community, and of Ternopil province community in particular, towards the education policy of the Second Polish Republic is traced. The place and the role of Ukrainian cultural and educational institutions and organizations of Eastern Galicia, and of Ternopil province in particular, in the defense of Ukrainian-language education are examined through critical analysis of source and historiographical material.

The development of the education system of Ternopil province during the years 1918-1939 in the context of Polish state education policy is researched on the basis of a wide range of archival materials. The activity of Ukrainian cultural and educational institutions of Eastern Galicia (“Ridna Shkola”, “Uchytelska hromada”, “Prosvita”) aimed at the formation of a network of private Ukrainian educational establishments is fully highlighted in this work; the role of such organizations in the development of Ukrainian-language education in Ternopil province as an important factor of Ukrainian national consciousness formation is also described in this thesis.

The analysis of Polish state education policy during the years 1919-1939 gives a right to assert that this policy had an assimilative character towards Ukrainians. The borderline of this process was July 31, 1924 when the “Law on Languages” and another law, changing some regulations of the education system

organization, were adopted, both restricting the rights of Ukrainian language as a means of education and communication. From that time on began the process of mass liquidation of Ukrainian-language schools and their transformation into bilingual and Polish-language ones. Though law regulations foresaw a possibility of Ukrainian-language schools functioning, administrative obstacles and violations led the education system to the overall excluding of Ukrainian language from the educational establishments.

In such circumstances, Eastern Galicia Ukrainian community joined efforts in a struggle for the national school. Ukrainian cultural and educational institutions, led by the pedagogical society “Ridna Shkola”, with the help of Ukrainian National Democratic Alliance and Greek Catholic Church, organized the collection of declarations for putting Ukrainian language into operation in primary schools, and patronized private Ukrainian educational establishments and talented Ukrainian youth.

Key words: education policy, Eastern Galicia, Ukrainian pedagogical society “Ridna Shkola”, bilingual school, school plebiscite, pacification

Підписано до друку 27.11.2012 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 96.

Віддруковано у видавничому центрі «Вектор»

46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2б.

Тел. 8 (0352) 40-08-12

8 (0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 33 від 06 грудня 2007 р.
СПД Созанський А. М.